

TILSTANDEN I SORØ AMTS KØBSTÆDER 1660 OG 1682.

Af

Fritz Jacobsen.

aar Aarene 1660 og 1682 er valgt som Udgangspunkter for en Betragtning over den økonomiske Tilstand i Sorø Amts (dengang Ringsted, Sorø, Antvorskov og Korsør Amter) Købstæder i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede, er det, fordi der i Rigsarkivet foreligger udførligt Arkivstof fra de nævnte Aar til Belysning af Emnet.

Efter de to ulykkelige Svenskekrige var Danmark som Helhed i en sørgelig Tilstand; værst var det de Steder, hvor Svenskerne havde huseret, enten paa Gennemmarch eller ved længere Tids Indkvartering; men Nød og Fattigdom raadede alle Vegne. Paa Karl Gustavs March mod København kom han gennem de fire af Amtets Købstæder, og selv om Skælskør laa lidt af Vejen, frelste dette ikke Byen fra Følgerne af Svenskernes uventede og uvelkomne Besøg her i Landet umiddelbart efter Fredsslutningen 1658.

Regeringen evnede ikke at gøre ret meget til økonomisk Lindring for de nødstedte Borgere, hvis

elendige Kaar dokumenteredes gennem indsendte skriftlige Redegørelser og Besværinger. For at Kongen og hans Raad kunde faa et paalideligt Billede af Nødstilstanden de forskellige Steder, nedsattes Kommissioner, der besøgte Landets forskellige Købstæder — paa Sjælland var de to Kommissærer Axel Juul og Oluf Rosenkrands —, hørte paa de Klager, der blev fremsat af Byernes Raad, vel først i mundtlig, men senere i skriftlig Form. Disse Klageakter findes i Rigsarkivet i en Pakke, betegnet „Kommissionsakter vedk. Overtilsynet med kgl. Slotte og Gaarde, Lensgodset, samt adeligt og gejstligt Gods“ (R. K. B. 1660-79).

Heri findes „En Kort Ekstract offuer *Corsøer* ødelæggelse i den forgangen Kriegstid A. 1658. 1659. 1660“ (⁴/₄ 1660). Den begynder med at fastslaa, at Indvaanerne er saa forarmede, at der er store Anliggender at andrage Kongen og Rigets højeste Raad om, og siger videre: „Siden den falske Fred ved Svenskernes ukristelige, uoprigtige, underfundige og listige Krigs Indfald for *Corsøer* d. 7. Aug. 1658 er denne By og dens Indvaanere, som tilforn var ringe, nu slet ved Krigen i mange Maader paa Bygning, Skibsrum samt anden Formue og Herlighed ruineret, saa de som nu kan aldrig komme til Rette igen efter Krigens fordærvelige Medfart og i Synderlighed Fjendernes Vold og Tyranni“.

I det første af de følgende fire opsatte Klagepunkter udtales, at Svenskerne har taget alle Heste og Hopper i Byen, som „kunde bære en Sadel“, til Artilleriets og Armeens Befordring, og til Proviantering af Hæren „og de mangfoldige Krigs- og Koffardiskibe og Skuder har de taget og bortslagtet

Størsteparten af Indbyggernes Okser, Køer, Kalve, Faar, Lam, Svin og Gæs, borttaget Korn og Byg paa Marken og „ædt og fordrevet efter Syn og Opskrift“ for 16618 Rdl. Den bekendte Korsørborger Caspar Brand skriver „Baade ved Armeens Ankomst og den langvarende Durchtog og Krigsbesværlighed, fratagen, ruinerit og ødelagt udi Sølf, penge, Kobber, Tin, Jern, Træværk, Sengeklæder, Linned og Ulden, Heste, Hopper, Faar, Kvæg, Vogne og andre Husgeraad efter Fortegnelse beskrevet 1179 $\frac{1}{2}$ Rdl.“ Borgmester Hans Jørgensen meddeler, at han i Skibsrum og Varer er blevet plyndret for 2227 Rdl.; en tredie Borger, Hans Andersen, for 1312 Rdl.

Som andet Punkt anføres Skade og Ruin paa Bygninger. Herunder sættes Tabet af Byens afhuggede Skov til 2400 Rdl., og der skrives „Byens Engbund i Marken og i Byen er opskaaret til Skanser og Fæstning. Der kunde aarlig høstes over 100 Læs Hø, som nu i 20 Aar eller mere ikke kan komme nogen til Nytte“ (2000 Rdl.). Byens Urtehaber og Abildgaard er ganske ødelagt og opbrændt (1400 Rdl.). En enkelt Borger, Povel Andersen, har lidt et Tab paa 766 Rdl. Den nye Skibsbro er ødelagt til største Skade for Havnen (500 Rdl.), og det samlede Tab sættes til 12843 Rdl.

Tredie Punkt er „Skadelidelse paa Skibsrum“, der sættes til ialt 7901 Rdl. og indbefatter det Beløb, som nogle Korsørborgere har tilgode for Rejser, som de „imod deres Villie“ har maattet gøre for Fjenden — 63 Rejser til Fyen, Langeland, Falster, Lolland og andre Steder.

Som fjerde og sidste Punkt nævnes Bekostningen ved Indkvarteringen samt det Beløb, der „er udgivet

udi Materialer, Proviant og rede Penge efter de svenske Likvidations Commissærers Kvittering“, ialt 43662 Rdl. 4 Mk. 2 Sk. Byens samlede Tab opgives til 81025 Rdl. 1 Mk., hvortil senere kom ca. 4425 Rdl. til danske Troppers Indkvartering.

Det er forstaaeligt, at denne Opgørelse slutter med et Hjertesuk fra Byens Borgere, hvori de udtaler, at de taalmodigt har udstaaet Krigens svære Byrder og sat deres Lid til „den gyldene Fred“, saa de igen kunde komme til Rette; men Tilstanden er nu saaledes, at hvis ikke „den kristne Højøvrighed“ snarest vil „benaade os for saadan Nød og Elendighed“, saa maa de med Hustru og Børn „brat forlade Byen og geraade i Elendighed“. Mange er allerede draget bort, og de fleste er saa forarmede, at fem eller seks „kan ikke holde en Musketerer“, og de kan ikke svare deres Formynderskab, Børnegods eller Kirkegæld. Endskønt Byens og Færgeskabets Ruin er bevist, og Klager forebragt, er ingen Hjælp ydet Byen, hvorfor man nu beder Kongen forbarme sig over Byens Elendighed og give den Midler til at komme paa Fode igen, saa fremmede kan flytte til den, og Havn og Færgested med Overfart holdes ved lige til „Gavn og Forfremmelse“ for Kongen og de rejsende.

I *Slagelse* tegner Kommissionsakten af $\frac{22}{1}$ 1661 langt fra Billedet saa mørkt som i Korsør. Kun eet af de fire Klagepunkter fra Korsør anføres fra Slagelse: Skade paa Bygninger. Det opgives, at der i Byen findes 115 „øde og afbrudte Gaarde og Vaaninger“, og Udtryk som „slet øde — øde — næsten nederfalden — afbrændt“ kommer stadig igen. 226 Mennesker er husarme, deriblandt en Del Fattigfolk, „der ikke giver Tyngde (Skat), men tigger“. Af de

nedbrudte og afbrændte Huse og Gaarde har Byen ingen Hjælp gennem Skatter og Afgifter, og Størsteparten af Borgerskabet er i saa stor Armod, at det er umuligt at kunne udrede de paalagte Skatter, saa meget mere som Byen staar for højt i Taksering. Der opgives intet samlet Skadebeløb for Byen, men sluttet med en Bøn om, at der maa ske en Forandring i Byens „Takseringer og Tynge“.

Om Fjendens Husering paa Antvorskov Slot og i dets Skove kan læses i Aarvog 1938 S. 3 ff.

„*Skelfiskør* Kiøbstedsz Tillstand effter Fiendetiden A. 1660“ (^{28/1}) er ikke lystelig at læse om. Den karakteriseres i Synsforretningen ved Vendinger som „denne forarmede By — Fjendens Ruin og Plage-skadelig Ildebrand — de bedste Gaarde og Huse staar øde, ruineret og fordrevet og mesten Dels bestaar udi Børnegods og Gæld“. Fortegnelsen over Byens Ejendomme omfatter 184 Numre, hvoraf 81 nu ikke svarer Skat. Der drages en Sammenligning mellem Takseringen 1655 og 1660; det førstnævnte Aar beløb en Skat paa „hver Mands Formue, Vaaning og Brug“ sig til 14 Rdl. 3 Mk. 6 Sk.; men nu er Byen ved „Fjendens Ruin og Besværing“ blevet saa ødelagt og forarmet, eftersom det fra $\frac{8}{8}$ 1658— $\frac{1}{5}$ 1660 har kostet Indbyggerne i Indkvartering og Skat 27498 Rdl., at efter Takseringen af 1660 „paa en eenfegtig (enkelt) Skat“ kan denne kun sættes til 6 Rdl. 1 Mk. 2 Sk. Kun ganske enkelte Takseringer er i 1660 højere end i 1655; mange er meget lavere, og mange er paa 0 Rdl.

For *Sorø* Købstads Vedkommende findes ingen Opgørelse over de Tab, Byen havde lidt i Krigens Tid. Den havde først faaet Købstadrettigheder i 1638

og havde meget faa Indvaanere. Det gik særlig ud over Skolen og Akademiet, hvilket kan ses af Oplysninger i Lensregnskaberne fra Aarene 1658-1660 (se Jul. Bidstrup: „Østifternes Købstæder under Svenskekrigene 1658-60“ i „Fra Arkiv og Museum“ Bd. I S. 274 ff.).

Indberetningen om Tilstanden i *Ringsted* Købstad er dateret $20\frac{1}{2}$ 1661, og ved at læse den igennem kommer Indberetningen fra Korsør igen frem for ens Bevidsthed. Det ses, at Ringsted fik sin fulde Part af Krigens Ulykker og Besværligheder, hvilket særlig skyldes, at Byen blev Indkvarteringssted for det svenske Artilleri, senere i tre Dage for Karl Gustav og hans Hofstat og derefter igen — indtil Krigens Ophør — for en Del af den svenske Hær. Der var 120 „Ildsteder“ (Husstande) i Byen, og hver af dem fik et vist Antal Soldater i fast Kvarter. Under hele Krigen og især efter Fredens Afslutning var der i Byen Gennemmarch af fjendtlige Tropper, som i For- ening med den faste Indkvartering efterhaanden rib- bede Byen for næsten alt af Værdi. Et særlig smer- teligt Tab led Lensmanden paa Ringsted Kloster, Jør- gen Seefeld, hvis Bibliotek paa over 26000 Bind med mange Sjældenheder af Korfits Ulfeld blev ranet og ført til Bavelse; senere kom det til Sverige, hvor Størstedelen brændte 1697; men en Del findes dog i Uppsala endnu. Der blev paalagt Byen en Brandskat paa 1200 Rdl., og i to Aar maatte den hver Maaned udrede 400 Rdl. til Svenskerne foruden Udgiften ved den faste Indkvartering, der sættes til 100 Rdl. om Maaneden.

Mens den svenske Hær stod mellem Ringsted og Sjælsted, maatte Byen levere 6000 w Brød, 30 Tdr.

Øl og nogle Tønder Salt, og til Arbejde ved Køge Bys Befæstning skulde hver Dag stilles 16-22 Arbejdere. Ringsted beregnede sine Udgifter i Krigens Tid til 26503³/₄ Rdl., hvortil kom en stor Del Materialer m. m., der leveredes til Fjenden.

Kommissærerne indberetter, at da Borgerne ikke mere kunde skaffe kontante Penge til Fjenden, tog denne Gangklæder, Sengedyner, Duge og Lagener, Kobber og Tin, Kakkelovne samt Heste og Kvæg for den halve Værdi, og naar Borgerne ikke kunde fremskaffe mere, blev de trakteret med Hug og Slag, stukket og blokket i Fængsel. Borgernes Klageskrift udtaler, at i de 70 Husstande har de intet at æde eller drikke, ikke saa meget som én Haandfuld Mel, Malt, Byg eller Rug, men maa ernære sig ved Tiggeri, og det slutter med en Bøn til Kongen om Hjælp, saa Byen ikke skal blive øde og ganske ruineret.

I de tyve Aar, der gik mellem forrige Verdenskrig og Begyndelsen af den nuværende, lykkedes det nogenlunde at læge de økonomiske Saar, som Krigen havde slaaet; men tyve Aar var ikke nok til at læge Svenskekrigens foran skildrede ulykkelige Følger for Sorø Amts Købstæder.

I Aaret 1682 havde disse Byer igen Besøg af en Kommission, der skulde undersøge deres økonomiske Tilstand og lade foretage en Vurdering af de forskellige Ejendomme. Denne Vurdering benævnes almindelig „Grund Takster af 1682“, og de forskellige Akter vedrørende denne findes i Rigsarkivet (Kommissionsakter vedk. Købstædernes økonomiske Forhold 1682-85. A. Sjælland).

Paa *Korsør* Byting mødte d. 29. Marts 1682 otte af Byens Borgere for at aflægge Forklaring om Grund-

takseringen i Korsør. Af denne fremgaar det, at Byen var inddelt i fire „Fjerdinger“; de forskellige Gader nævnes ikke ved Navn; men Antallet af Fag og Stokværk opgives for de forskellige Bygninger. Nogle Enkeltheder fra de forskellige „Fjerdinger“ skal anføres.

I „første Fjerdning“ fandtes „en liden Hytte, kaldis Mittenberg, ligger ved Stranden, tilhører Mette Mittenbergs (2 Rdl.)“ Garnisonens Profos var Lejer af en anden lille Hytte, men den stod tom. En Gaard med 11 Fag, 2 Loft højt, og 38 Fag enkelt Hus takseredes til 150 Rdl. Raadmand Mouritz Mortensen var Ejer af en Gaard med Gaardsplads og Have, 12 Fag 2 Lofts og 35 Fag enkelt Hus (220 Rdl.). Der nævnes en Gaard med 17 Fag, „som Stranden næsten hafuer bortskylt och forderfuit“ (30 Rdl.) Kaptajn Jens Gregersen var Ejer af et Hus (165 Rdl.), som tilhørte Korsør Latinskole „og en Del andre Creditorer“. En øde Plads, skænket af Uldrich von Devitz til Kirkegaardens Udvidelse, skulde takseres senere ligesom Byens Raadhus, der bestod af 20 Fag 2 Loft højt Hus og ogsaa brugtes til Ting-, Told- og Vejerbod.

I „anden Fjerdning“ (Løbenr. 49-88) træffes ret anselige Vurderingsbeløb. Saaledes havde Borgmester Hans Andersen en Gaard til 480 Rdl., og Poul Schnabbe en til 500 Rdl.; men den sidste var ogsaa paa 105 Fag. Sognepræsten Mag. Morten Herlach havde en „Residens“ paa 48 Fag; den tilhørte Kirken og blev sat til 120 Rdl. Flere „ledige Gaarde“ anføres.

„Tredie Fjerdning“ har et anseligt Hus at opvise; det tilhørte Borgmester Hans Jørgensen og sattes til 470 Rdl. Caspar Brand var Ejer af „et lidet Hus“ paa 3 Fag (12 Rdl.) og de fattige et Hus paa 3 Fag

og et paa $1\frac{1}{2}$ Fag; en Hytte var lejet ud til „Byens Tjener“. „Dominicus schreder“ bor til Leje i en lille Hytte.

Af Grundejerne i „fjerde Fjerdings“ (Løbenr. 156-188) kan nævnes Peder Clemmendsen, der ejede en Gaard til 175 Rdl. og en til 400 Rdl. „Peder tromslaer“ nævnes som Lejer i denne Fjerdings. Et lidet Hus tilhører Byens Vægter; men „ligger for stor Schade, som af Stranden kand tilføjes“.

Uden for Byen fandtes tre Vejrmøller, hvoraf den ene var „gandske brøstfældig och ej kand bruges“; den anden „som bruges och er ved Magt“, sættes til 100 Rdl. og den tredie til 70 Rdl.

Den samlede Vurdering sættes til 10140 Rdl. 1 Mk. for Bygninger og 1267 Rdl. 3 Mk. 2 Sk. for Grundene; men naar man ser hen til, at Skaden alene paa Bygninger i 1660 blev opgjort til 12843 Rdl., hvorfra der vel maa trækkes Tabet ved Skov, Engbund og Skibsbro, saa er en Tilvækst fra 7943 Rdl. til 10140 Rdl. i Løbet af tyve Aar et Bevis for, at Opbygning eller Reparation af de ødelagte Bygninger eller Opførelse af nye Huse ikke i ret høj Grad har forbedret Byens økonomiske Tilstand, hvilket ogsaa fremgaar af følgende Efterskrift til Vurderingen.

„Hvilken Taksering vi, det retteste og yderste muligt være kunde, haver forrettet, og findes een ganske stor Del Gaarde og Huse, som aarlig af Stranden, naar Højflod er, stor Skade tilføjes, ja, nogle ganske bortskylles. Desligeste befindes ikke aleneste den største Del af forskrevne, som kun var Lerhuse, og mange smaa Hytter, som med Halm var betækte, mens end og en stor Del deriblandt ganske brøstfældige, ubeboet og næsten øde, som de høj- og

velædle Herrer, Kgl. Commissarier, selv haver set og erfaret. Hvorfor aller ydmygeligst formodes, Deres Høj- og Velædelhed ej alene sligt ville tage udi Consideration (Betragtning), men end og til Kgl. Mayt. udi deres underdanigste Relation denne Stads ringe og elendige Vilkaar ville betænke, i Henseende den ej alene i sidst forledne Fejdetid med store Transporter, Indkvarteringer, Krigsstyr og andre Udgifter fast er blevet ruineret, men end og daglig maa gøre Hans Mayt.s Tjeneste med Transport baade til Vands og Lands, som allerunderdanigst med en god Villie gerne forrettes saa længe muligt."

Det er de samme Toner, der lyder nu, som i 1660; men det vil bemærkes, at en ny Klagegrund denne Gang anføres, idet Storebælt synes at være blevet en meget ubehagelig Nabo for Byen og have optaget Svenskernes Trafik med at ødelægge Bygninger i Byen. Nogen synderlig økonomisk Fremgang for Byen spores ikke.

I *Slagelse* blev Vurderingsdokumentet læst paa Bytinget d. 20. Marts 1682. Der gives ingen Oplysninger om, hvor mange Fag eller hvor mange „Lofter“ de enkelte Bygninger har, og der meddeles heller intet om Byggematerialet udover en Bemærkning i den Erklæring, der afslutter Takseringen.

Denne paabegyndtes i „Smedegades Fjerding“, hvor der ved mange Ejendomme „ingen Hauge“ fandtes. Her laa „Rectors og tre Hørers Residentzer, som er udi en Bygning, Kirken tilhørig, gifver aarlig Jordskyld til S. Mikkels Kirke 2 Mk. 4 Sk. - 60Rdl.“ (Bagermester Høyers Ejendom). Der nævnes „Karen Kræmmers Byggeplatz med noget gammelt Under-tømmer paa“; det er uden Tvivl den Karen Kræmmer,

hvis Navn er bevaret til vor Tid i Betegnelsen „Karen Kræmmers Vandgang“ (se „Bogen om Slagelse“ S. 110). Borgmester Jens Ebbesen var Ejer af flere Ejendomme i dette Kvarter af Byen. Det er smaa Beløb, der takseres til, bl. a. 7 Boliger à 8 Rdl., og det virker derfor imponerende at læse „Mag. Peder Fossis egen Gaard med Baggaard og Hauge paa Fruegade, 400 Rdl.“ — lige saa meget som Hospitalet. Peder Foss var Rektor ved Slagelse Latinskole 1663-1676; hans Ejendom („Den blaa Butik“) havde 18 Fag til Smedegade, 36 Fag til Skovsøgade og 13 Fag til Strædet („Bogen om Slagelse“ S. 111). Ret høj synes en Taksering paa 250 Rdl. for Clemens-Pedersens øde Gaard med tilliggende Gaards- og Have- rum, hvorpaa „lidet ruineret Bygning staar“. Der træffes Navne som Hermand Sporemager, Maren Skinders og Villum Feldbereder (Skinderne behandlede Skind med paasiddende Haar, medens Feldberederne var Hvidgarvere).

Smedegades Fjerding omfattede 123 Numre, der blev vurderet til 4923 Rdl. for Bygninger og — som overalt i Byen — til $\frac{1}{8}$ af Beløbet for Grundene.

I „Slotsgades Fjerding“ havde „Anna, sal. Hans Hansens“ en Gaard til 400 Rdl. Bogen om Slagelse oplyser, at den første kendte Postmester i Byen var Byfoged Hans Veinholdt, som nævnes i et Skøde fra 1698; men Grundtaksten oplyser, at Elias Postmester boede i et Lejehus i denne Fjerding. Mag. Peder Bendtzen (Benzon), „Rector scholæ“, boede ogsaa her. En vel lige saa kendt, men mindre agtet Borger, Mester Jørgen Skarpretter, havde en Gaard til 40 Rdl., medens hans Formand i Embedet, Mester Ole, havde to ubesatte Vaaninger med tilliggende Haver.

Vi træffer ogsaa her paa „Stutmesters Gaard“, som Bertram Murer beboede uden Lejeafgift mod til Gengæld at have Tilsyn med den tilliggende Kaal- og Humlehave samt to Fiskeparker. Stutmesteren havde Overopsyn med Kongens Stutteri paa Antvorskov. Endelig skal nævnes „Abigael Apotekers Gaard“; hun var maaske Enke efter Apoteker Jul. v. Stracken, der døde 1681.

De 119 Numre vurderedes til 3735 Rdl. for Bygninger.

„Bredegades Fjording“ opviser det mindste Antal Numre (86), men det næsthøjeste Vurderingsbeløb, 4436 Rdl., saa det ser ud til, at det „økonomiske Tyngdepunkt“ i Slagelse dengang laa et andet Sted end nu. Her nævnes „Hospitalens Gaard oc tilliggende Hauge |: Kircken og Siugstuen undtagis ;| 400 Rdl.“ Mag. Caspar Hammermüller havde en Lejebolig til 16 Rdl. og hans egen „Residentz, tilhørende Sct. Peders Kirke med dend Kaalhauge ved Gaarden —120 Rdl.“, og „derhos findes et indlugt Væng Eng og Sædeland“ Antvorskov Slotspræst, Mag. Preben Vandel, havde sin Bolig i den gamle Kongsgaard paa Bredegade (Svaneapoteket), Borgmester Christen Sørensens Gaard sattes til 300 Rdl.

I Fjordingen bor bl. a. Sr. Nicolai Musikant, Erik Kandestøber, Hartvig Hattemager og Bendt Hører.

Det sidste af Byens Kvarterer, „Løvegades Fjording“ omfattede det største Antal Numre (162); men Vurderingssummen var kun 3963 Rdl. I det hele taget ser det ud til, at denne Bydel var den, der var daarligst stillet. Der nævnes „8 øde Boliger med ringe Undertømmer paa, ubesatte, den ene ganske øde, å 5 Rdl.“, „to øde Boliger med nogen ruineret Bygning

paa, som Mag. Caspar Hammermüller tilregner sig" — det lyder næsten, som om der næredes Tvivl om Præstens lovlige Ret dertil. Hans Embedsbroder, Mag. Niels Langaa, boede i en Gaard (260 Rdl.), som tilhørte Sct. Mikkels Kirke. Kapellan Oluf Lauritzen havde egen Gaard (150 Rdl.), medens hans Embedsbolig (60 Rdl.), der ogsaa ejedes af Kirken, blev beboet af Orgelmesteren; den havde „liden Gaardsplads og ingen Hauge“. Kirken ejede endnu en Bygning, hvor Klokkeren boede. Endelig nævnes „en øde Plads, kaldet Slottet“, — det var nogle Boder, der laa, hvor nu „Frilæggelsen“ er, og tilhørte Sct. Mik-kels Kirke.

Uden Taksering nævnes „et ruineret Raadhus med Grundmur og noget Havejord til, som ey er bequem til nogen Brug“ (Huset med Stenbæks Boghandel), og den latinske Skole, der var et mindre Hus uden Gaards- og Haverum. Raadhuset faldt sammen af Ælde 1723, og et nyt blev bygget og indviet 1742.

Til sidst nævnes Byens fem Vindmøller, som hver vurderedes til 80 Rdl.; der laa en uden for Smedegade, en uden for Bjergbygade, en uden for Bredegade og de to sidste uden for Løvegade. Alle Møller ejedes af Borgmestre eller „Borgmesterarvinger“.

Det samlede Vurderingsbeløb for Slagelse By var 19639 $\frac{1}{8}$ Rdl. for Bygninger og 2454 Rdl. 5 Mk. 5 $\frac{1}{2}$ Sk. for Grundene. Da der ikke i 1660 blev opgivet noget Vurderingsbeløb, kan det ikke ses, hvor stor den økonomiske Fremgang var, udmaalt i Penge; men hvis der i det hele taget har været nogen, har den nok været ret minimal, at dømme efter følgende Klagesuk, der afslutter Vurderingsdokumentet.

„Dette saaledes efter denne fattige Bys itzige

(nuværende) Tilstand, som herefter ved Avling og Manufaktur sig skal ernære. Efter Højstbemeldte Kgl. May.s allernaadigste Forordnings Anledning har vi, saaledes som foreskrevet staar, takseret een Del for den Ufrihed, som hos Grundene befindes formedelst paalagt Jordskyld, een Del formedelst deres slette Bygning mellem Stolper og Lervægge. De øde Pladser anlangendes, som formedelst ulykkelige Ildebrande, store durch March her paa Landestrøget og Tynge over Evne er blevne ruinerede, haver vi sat baade efter Højstbemeldte Kgl. Forordning, saa og paa begge Sider hosliggende Bygningers Proportion det retteste og billigste os syntes, som vi ved egne Hænders Underskrift bekræfter og vidner.“

I 1652 havde en Ildebrand ødelagt 120 Gaarde og Huse paa Stenstuegade og Løvegade, og i 1669 nedbrændte 36 Huse paa Bjergbygade, og disse to Brande i Forbindelse med den Skade, Fjenden havde forvoldt, gør Byens slette Tilstand meget forklarlig.

Skælskør Bys Grundtakst ($\frac{28}{4}$ 1682) er ret udførlig med Hensyn til Bygningernes Beskrivelse, idet den oplyser om Forhuse og Baghuse, Antallet af „Væggerum“, Længde og Bredde af Huse, Gaardsrum, Haver og Pladser, Væg- og Tagmateriale, Kældere, Brønde m. m. Byen var delt i to Kvarterer, „Østen for Broen“ og „Vesten for Broen“; men de enkelte Gader nævnes ikke.

„Østen for Broen“ omfattede 73 Gaarde, Huse og Pladser. I dette Kvarter ejedes flere Ejendomme af Arvingerne efter de to afdøde Borgmestre, Frederik Koefoed og Anders Mogensen. Ikke alene i Skælskør, men ogsaa i Korsør og Slagelse har det været Borgmestre og Raadmænd, der har været de største Ejen-

domsbesiddere. Datidens Borgmesterløn tillod ikke en uformuende Mand at tage mod dette Hverv, og det blev ham nok heller ikke tilbudt. Kirken og Skolen havde Ejendomme i Kvarteret, og til det hørte følgende Vænger: Capel Vænge, den røde Have, Marie Kirkegaardsvænge, Lovsøe Vænge, Just Ebbels Vænge og Spigerbords Vænge.

„Vesten for Broen“ fandtes ialt 87 Gaarde, Huse og Pladser, og her havde Kirken en Gaard, som Sognepræsten beboede; den havde 14 Væggerum til Gaden, 1 Loft højt, og var teglhængt, og muret i Tavl til Gaden, men klinet til Gaarden; andre 14 Væggerum til Gaden, 1 Loft høj, var klinet og teglhængt; 6 Væggerum Hus paa den vestre Side i Gaarden, 1 Loft høj, havde Port, var klinet og tækket med Halm og brugtes som Fæhus; et Tværhus i Gaarden, 26 Fag, hvoraf de 3 var øde, var klinet, de 8 Fag straatækket og de andre teglhængt; Bygningen brugtes til Ladehus og Stald. Gaardspladsen var 45 Alen lang og 54 Alen bred; der fandtes Brønd i Gaarden og en Jordkælder under Huset, som var 45 Alen langt og 18 Alen bredt. Sønden for Haven var et Stykke Jord, „Moratzigt“, der var 54 Alen langt og 27 Alen bredt. Al denne Herlighed takseredes til 50 Rdl. for Grunden og 150 Rdl. for „Standbygninger“. Desuden var Kirken Ejers af nogle andre Ejendomme, og som „Altergods“ nævnes en øde Plads.

De fattige ejede et Par Huse, der vurderedes til 3 og 5 Daler for Bygninger. Hørerens, Skolemesterens og Klokkerens Boliger er tavlmuret og teglhængt. Den latinske Skoles Hus er grundmuret og teglhængt og sættes til 1 Rdl. for Grund og 16 Rdl. for Bygninger; Kapellanens Bolig er klinet og teglhængt,

men øde og forfalden. I samme Kvarter fandtes Byens Raadhus, 19 Fag, 2 Loft høj „øde og forfalden“; et øde Gaardsrum, 25×39 Alen, hørte til; men det hele sattes kun til 4 Rdl. for Grund og 54 Rdl. for Bygninger. Afdøde Borgmester Anders Mogensens Gaard sattes til 30 Rdl. for Grund og 220 Rdl. for Bygninger.

Til denne Bydel hørte følgende Vænger: Karen Daniels Vænge i Fiskergaden, et Vænge Øst for Peder Hermands Hus, Anders Mogensens Borgmestervænge, Rasmus Skreders Vænge Nord for Kirken, Klindte Vænget og Olle Roedes Have. I Møllemarken laa to Vejrmøller, der tilhørte Arvingerne efter de to afdøde Borgmestre.

Vurderingsbeløbet for alle Skælskør Bys Grunde og Bygninger blev 5175 Rdl. 1 Mk.

Byens elendige Tilstand fremgaar af Vurderingen og de hyppigt forekommende Vendinger som „øde och forfalden Gaard“, „øde og ubeboet Vaaning“, „øde Pladtz“, „øde Have“ o. l. Selv om nogle Bygninger er muret i Tavt til Gaden, er de klinede Vægge i Overtal. Det ser ud, som om Tilstanden er ringest „Vesten for Broen“. Kun paa et Punkt synes der at være en Fremgang at spore, idet nemlig de teglhængte Huse er i Overvægt over for dem, der er „tagt“ med Halm.

Skælskør Borgerskab havde tidligere indgivet en Del Besværinger til Borgmester Anders Mogensen, der imidlertid, ligesom den anden Borgmester, Fr. Koefoed, og Raadmand Claus Danielsen var afgaaet ved Døden. Tilbage af Byens Styrelse var kun Raadmand Christen Pedersen, som kun havde beklædt Embedet i et Aars Tid og derfor ingen synderlig

Besked kunde give om de økonomiske Forhold, men som dog ved Hjælp af Anders Mogensens Bøger fik stillet noget op.

Byen tilbød at afstaa fra alle sine Krav mod til Gengæld at blive fri for alle Krav, der laa forud for Nytaar 1682. Kongen havde 152 Rdl. 5 Mk. 9 Sk. tilgode for Skat, og Borgerskabet androg om, at Gælden allernaadigst maatte blive eftergivet, til „Fremtarv og Nytte for Byen“. I Behold fandtes 50 Rdl., som blev foreslaaet anvendt som Godtgørelse til Personer, som muligvis kunde have udlagt for meget til Baadsmænd eller endnu med Rette tilkomme noget for deres Rug. Værst stillet var den stakkels By-skriver, som fik Anvisning paa at skaffe sig sin resterende Løn af den resterende Jordskyld, hvis der kunde faas noget af denne. Dette Haab har han nok ikke haft; thi han protesterer.

Vel paa Grund af sin Lidenhed og „Ungdom“ maa *Sorø* finde sig i, at Grundtaksten kaldes „*Sorø Fleckis Grund Taxt Anno 1682*“. Da Kommissionen kom til Byen, fandt den — i Modsætning til de andre Købstæder — ingen Øvrighed at forhandle med, kun Amtsskriveren. Efter Indstævning til ham og samtlige Indbyggere i Byen mødte ingen af Borgerskabet for at frembringe Besværinger af nogen Art undtagen Kaptajn Spormann, der mødte for at klage over hans Gaards Spolering ved Indkvartering af Militær, hvorfor han forlangte Erstatning. I Kommissærernes Indberetning skrives, at da næsten ingen fandtes, som kunde give Erklæring om dette, kan der ikke berettes noget om Statens Administration ud over det, der allerede er indberettet til Cancelliet.

En Vurdering blev dog foretaget; i Store-Gaden var

38, i Brøndgaden 5, i Søe-Gaden 11 og i Lille-Gaden 7 Gaarde eller Huse, og disse Bygninger blev vurderet til ialt 5657 „Slettedaler“ eller 3771 $\frac{1}{3}$ Rdl. — deraf $\frac{1}{8}$ for Grundene. Takseringsbeløbene er langt højere baade for Grunde og Bygninger end f. Eks. i Skælskør, og der er ikke øde Gaarde og Pladser som dér. Kaptajn Spormanns Gaard, hvoraf en Længde Udhus og begge Vaaninger næsten er øde, sættes til 35 Dlr. for Grund og 350 Dlr. for Bygninger. Amtsskriver Anders Lawesens Hus og Grund i Store-Gaden vurderes til 700 Dlr. og 70 Dlr. Af andre Husejere i Gaden kan nævnes „Ober-Førster“ Mads Christensen, Sognepræst Christen Lauremberg, Slaglille, Mag. Sebastian Lauremberg, Mag. Peder Foss, Organist og Sr. Abraham Wuchters m. fl. Sebastian Lauremberg var en Tid Professor i Matematik ved Akademiet og var Søn af Johan Lauremberg, der havde beklædt den samme Stilling og desuden havde paabegyndt den Kortlægning af Danmark, som Johs. Meier fuldførte fra 1647-50. Abraham Wuchters var Akademiets „Contrafejer“ (Lærer i Tegning og Maling) og en søgt og skattet Portrætmaler.

I Søe-Gaden havde Kirken fire af de fattiges Boliger („somme bebos, somme øde“) og i Lille-Gaden havde den otte af de fattiges Boliger („en Del muret, en Del klinet, meget brøstfældigt“). I Store-Gaden var mange af Husene i to Stokværk og tavl-murede.

Da Vurderingskommissionen fra Roskilde kom til *Ringsted*, og den havde „fornummet“, at Grundtaksten var udfærdiget og Byens Forhold dertil (denne Grundtakst fandtes ikke vedlagt Indberetningen), modtog den de forskellige Klagemaal, hvoraf nogle straks blev behandlet, medens andre, der ved-

rørte Byens Regnskaber, henvistes til Revision. Byens Øvrighed og menige Borgere skulde uden Ophold møde for Retten med Byens Regnskaber.

En Borger, Claus Carstensen, stillede Krav om, at Byen skulde betale ham tre Beløb (285 Rdl., 9 Rdl., 31 Rdl.), men fik kun Medhold for det sidste Kravs Vedkommende. Paa et Klagemaal over Vanskeligheden ved for Vognmændene „uden Klagemaal“ at befordre de rejsende, særlig i Kongens Tjeneste, blev svaret, at Borgmester og Raad i denne Sag maatte handle saaledes, at Kongens Tjenere og andre rejsende uden Klage kunde blive befordret, og det syntes rimeligt, at nogle dertil dygtige i Byen blev forordnet dertil, saa at de rejsende ikke skulde opholdes. I „Ringsted fra Saga til Samtid“ meddeler J. V. Christensen, at en af de første Sager, der paa-dømtes ved Raadstueretten efter Krigen, var en Strid mellem Vognmænd i Slagelse, Ringsted og Roskilde i Anledning af, at de Ringsted Vognmænd havde udvist en ulovlig Emsighed over for deres Kolleger i de andre Byer.

Orgelmesteren i Ringsted fremsatte den alvorlige Klage, at man havde forholdt ham hans Løn, og at en Skomagerkvinde „kunde give hannem Indpas udi hans Badskærs Konst“. Kommissionen dømte Byen til at betale ham hans Løn og forbød — under en Bøde paa 20 Rdl. — at nogen gjorde Indgreb i hans Badskærererkunst, da han ikke kunde leve af en Aarsløn paa 30 Rdl., og Maren Skomager vel maatte kunne ernære sig af Mandens Haandværk alene. Da det samtidig indskærpedes Organisten, at han skulde forholde sig saaledes, at ingen Klage over ham kunde fremføres, og vise Kirken sin tilbørlige Opvartning,

ser det ud til, at han heller ikke har været helt uangribelig paa sit Omraade.

Mange Ringstedborgere klagede over, at en Borger, Claus Povelsen, havde optaget de fattiges Kapitaler og i Stedet for givet dem deres Vederlag af „en svensk Restant“, som var indført i deres Gaarde og Huse, og som de nu maatte skatte af. Da Claus Povelsen var død for seks Aar siden, og Arvingerne havde fraskrevet sig Arv og Gæld, var der intet at gøre. Ganske vist havde han efterladt sig 4000 Rdl., men de var efter kongelig Befaling udlagt til Kirken, saa her var intet at hente, „medmindre man kunde formene, Kirkens og de Fattiges Direktører, som her over burde haft Inspection, derfor i saa Maade til at svare kunde anses“.

Det sidste Klagemaal var fra hele Borgerskabet og gik ud paa, at Natmanden i St. Hans Sogn gjorde Byen største Skade. Han havde af Claus Povelsen købt det Hus, han nu boede i; det havde før været „en god Skattebolig“; men hans Naboer skammede sig ved at bo nær ham, hvorfor flere af dem havde ladet deres Huse nedbryde til største Skade for Byen. Borgerne androg derfor om, at Natmanden burde „nyde Bolig som tilforn og andre deslige Pesthuse uden Bys og Huset at følge med hannem, og Grunden til bedre og nye Byggested til en Skattegaard at reservere“.

Dette var en alvorlig Sag, hvor Natmanden selvfølgelig trak det korte Straa. Han maatte flytte uden for Byens Indhegning, „som andre hans By tilforn haver boet“, men fik dog Lov til at medtage Bygningen. Grunden skulde for Betaling „komme til Bys og forblive til en ret Skattegrund, saa at andre ærlige Borgere dernæst kan have Lyst at bo“.

110 *Fritz Jacobsen: Tilstanden i Sorø Amts Købstæder.*

Saaledes reddedes Ringsted „Byplan“ dengang.

Det kunde maaske se ud, som om de her nævnte Sager var Smaatterier i Sammenligning med, hvad de andre Købstæder havde at fremføre, men da Borgmester og Raad efter Stævning mødte med fuldstændige Oplysninger om Byens økonomiske Tilstand, er det dog mere alvorlige Ting. De gav Oplysninger om alle Skatter og Ydelser i Korn og Furage til Indkvarteringen i Ringsted og mente ikke, at Byen stod i Gæld med Contributioner. Ganske vist stod de i Restance med 156 Rdl., men mente til Gengæld at have et Krav paa ca. 1500 Sletdaler for Rejser og Indkvarteringer. De havde taget disse Byrder lige med Roskilde og Slagelse, uanset deres ringe Vilkaar, hvorfor de af Kong Frederik III var lovet nogen „Benaadning“. Denne havde de andraget om, men havde intet skriftligt at fremvise uden deres originale Memorial.

Paa Kæmneriets og Byens Regnskab eller paa Øvrigheden havde de intet at klage, og da Regnskabet blev oplæst for alle Borgerne, var der ingen, som protesterede; de havde „i alle Maader udstaet og svaret til Byens Tynge baade de af Kongen paa-budte Contributioner, Indkvartering og Rejser“.

Af det her meddelte vil kunne ses, at der stadig i de forskellige Købstæder herskede Nød, og at en mere end spartansk Nøjsomhed og en stærk Resignation maa have været til Stede hos Borgerne for at kunne bære de Byrder, der hovedsagelig skyldtes den ulykkelige Krig, som en kortsynet Regering havde ført Landet ud i.